

Катерина Байкачова
(Євпаторія, Україна)

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА КУЛЬТУРА»

У статті подано основні історично-наукові погляди на сутність понять «етика», «мораль», «культура» та «морально-етична культура». Проаналізовано становлення та розвиток морально-етичної культури особистості. Визначено структура морально-етичної культури особистості.

Ключові слова: етика, мораль, культура, матеріальна культура, духовна культура, національна культура, світова культура, морально-етична культура.

The article presents the main historical and scientific views on the concept of «ethics», «morality», «culture» and «moral and ethical culture». The formation and development of moral and ethical culture is analyzed. The structure of person's moral and ethical culture is determined.

Keywords: ethics, morality, culture, material culture, spiritual culture, national culture, world culture, moral and ethical culture.

Постановка проблеми. Розбудова державності, процеси входження України в європейський та світовий культурний, освітній, економічний, комунікативний простори потребують світоглядної визначеності. Одним з найважливіших напрямів в орієнтаційному виборі є морально-етична сфера. На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшої гостроти набуває проблема моралі та сформованості морально-етичної культури, посилення їх ціннісного аспекту. Морально-етична культура виступає способом осягнення дійсності, є спрямовуючою силою до вершин моралі, людського духу, усвідомлення цінності людського життя.

У державних документах: Конституції України (1996), Національній стратегії розвитку освіти і Україні на 2012-2021 роки, Законах України: «Про вищу освіту» (2002), «Про середню освіту» (1999), «Про захист суспільної моралі» (2003), «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (2000) зазначено, що серед основних принципів соціальної політики держави є повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів України, безпосередня участь молоді в соціальному та культурному житті, відповідальність держави за створення умов для самореалізації кожної людини. Дискусія, яка ведеться у суспільстві щодо подальших шляхів розвитку освіти,

висвітлює як проблему суперечність розуміння сутності морально-етичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виховання морально-етичної культури особистості привертає увагу дослідників різних галузей науки. Особливий інтерес для нашого дослідження становлять праці філософського спрямування (Т. Аболіна, С. Анісімов, В. Бакштановський, М. Бахтін, О. Дробницький), в яких достатньо повно розроблено питання цінностей моралі і культури. Глибоко та послідовно розглядаються етичні аспекти в загальному контексті культурного розвитку особистості у працях О. Бодальова, Л. Волченко, О. Корніяки М. Прищака та ін. Чільне місце у роботах Ю. Афанасьєва, І. Беха, І. Зязюна, А. Комарової, О. Миронюк І. Надольного, В. Чепелева та ін. посідають теми духовного та культурологічного спрямування, що пов'язані з поведінкою та моральною свідомістю індивіда.

Метою написання статті є дослідження становлення та розвитку поняття «морально-етична культура», що дозволить, у подальших дослідженнях, чіткіше сформулювати сутність та зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання морально-етичної культури у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Поняття етика етимологічно походить від стародавнього грецького слова «*etos*», яке спочатку (зокрема, ще в «Іліаді» Гомера) означало місцеперебування, спільне житло. Згодом набуло нового значення: звичай, темперамент, характер. Історія слова зафіксувала те важливе спостереження, що звичаї і характери людей народжуються в спільному житті. Видатний мислитель античності Аристотель беручи за основу значення слова як характеру (темпераменту), сформулював прикметник «*ethicos*» етичний, визначивши особливість людської доброчинності (мужність, мудрість, помірність, справедливість та ін.). Для визначення науки, що вивчає етичні чесності, Аристотель сформував новий іменник «*ethice*» етика, так, у IV ст. до н. е. етична наука одержала назву, що носить і досі.

Приблизним латинським аналогом слова «*etos*» є слово «*mosi*» (*moris*), що також означає вдачу і характер людини, крій одягу і моду, звичай і порядок. Стародавній римський філософ Цицерон, орієнтуючись на грецький досвід і прямо посилаючись на Аристотеля, сформував прикметник «*moralis*» (що належить до характеру, звичаїв), а від нього пізніше виникло поняття «*moralitas*» – мораль. Отже, за етимологічним змістом грецьке «*ethice*» і латинське «*moralitas*» збігаються [7: 356].

У процесі історико-культурного розвитку поняття етика і мораль наповнювалися різним змістом. У суспільній свідомості мораль стали розуміти як реальні явища (звичаї суспільства, сталі норми поведінки, оціночні уявлення про добро, зло, справедливість тощо). Етику ж почали розглядати як науку, що вивчає мораль, реальне явище предметну сферу. Хоча в повсякденному слововживанні поняття моралі, моральності відмінності у значенні не завжди дотримуються. Російським аналогом терміна «мораль» є поняття «*нравственность*» (моральність). Першоджерелом стало слово «*нрав*» (характер, тобто сукупність душевних якостей, що відрізняються від розуму; пристрасті, волі та ін.), від якого утворено прикметник «*нравственный*», що і стало основою слова «*нравственность*». Уперше поняття моральність (*нравственность*) зустрічається у словнику російської мови кінця XVIII ст. Поняття мораль і моральність часто ототожнюються, і для цього є досить підстав. У сучасній літературі за ними закріплюється, наслідуючи німецького філософа Георга Гегеля, розуміння моралі як форми суспільної свідомості, сукупності усвідомлених людьми принципів, норм, правил поведінки, а моральності як утілення таких принципів, правил і норм у реальній поведінці людини та стосунках між нею й іншими людьми. Отже, історія термінів дозволяє зробити висновок, що етика – це наука про мораль (моральність), а мораль – реальне явище, предметна сфера [6: 426].

У сучасності, як ніколи раніше, дуже гостро стоять етичні проблеми. Розбудовувати молоду демократичну державу мають люди душевно чисті, високо моральні, охоплені загальнолюдськими цінностями. Мораль – одна з

форм духовного життя, один із найдавніших, універсальних способів соціальної регуляції, має загальнолюдський сенс і конкретно-історичний зміст. Моральний вимір дає уявлення про міру людяності суспільства і особи. Мистецтво і релігія, філософія і право завжди звертались до проблем Добра і Зла, Справедливості, Гуманності, сенсу життя і щастя людини та узагальнювали досвід духовних пошуків [2: 58].

Особливо гостро проблема місця і ролі моральних цінностей у суспільному житті постала у ХХ ст. у період пострадянських трансформацій, зокрема, в Україні. Найвидатніші досягнення науково-технічного прогресу обернулися катастрофічними наслідками для людини (проблема війни в ядерний вік, глобальна екологічна криза, проблеми хвороб і голоду, взаємодії культур і освіти стали планетарними проблемами). Вирішення їх без опори на моральність людського існування здається неможливим. Оскільки інтелект, не наповнений, не пронизаний моральністю (моральними цінностями) здатний зруйнувати не тільки навколишній світ, але й самого себе. Моральне відродження і духовне вдосконалення людини – мета і засіб прогресивного розвитку суспільства і людства [1: 115].

Поняття «культура» складне і багатогранне. Чимало філософів та інших дослідників давніх і новітніх часів цікавились цим питанням. Саме слово «культура» латинського походження і означає «обробіток», «догляд».

Вперше це поняття вжив видатний римський мислитель, оратор і державний діяч Цицерон (106-43рр. до н.е.). У культурі він вбачав, з одного боку, діяльність по перетворенню природи на благо людини, а з іншого, – засіб удосконалення духовних сил людини, її розуму.

Пізніше слово «культура» все частіше почало вживатися як синонім освіченості, вихованості людини, і в цьому розумінні воно увійшло по суті у всі європейські мови. У середні віки поняття «культура» асоціювалося з міським укладом життя, а пізніше, в епоху Відродження, з досконалістю людини. Нарешті, у ХVІІ ст. слово «культура» набуло самостійного наукового значення.

Німецький філософ XVII ст. Й. Рейдер відстоював ідею історичного прогресу людства, пов'язуючи його з розвитком культур. Він підкреслював, що творення і засвоєння набутої людством культури є необхідною умовою становлення людини, її «другим народженням» [8: 247].

Український філософ Г. Сковорода вперше поставив питання про культуру як окремих, незалежних від природи, символічний світ, у якому вищі цінності людського буття, все святе і божественне, розкриваються у символічній формі [3: 18].

Говорячи про генезис культури, варто визначити, що в суспільстві традиційно розрізняють два основні напрямки культури – матеріальний і духовний, відповідно до двох головних сфер людської діяльності.

Матеріальна культура охоплює всю сферу виробничої діяльності людства та її результати: як знаряддя праці, житло, предмети повсякденного побуту, одяг, будівельні споруди, засоби зв'язку, пам'ятники і монументи тощо.

Духовна культура стосується області свідомості, пізнання, моралі, виховання, освіти, науки, мистецтва, літератури та інших сторін духовної діяльності людини. Сюди також належать релігія і міфологія, світоглядні, політичні, моральні та інші уявлення людей. Між матеріальною і духовною культурою існує тісна органічна єдність.

Кожен народ, створюючи власну національну культуру, тим самим робить внесок у світову культуру, здійснюючи за її допомогою зв'язок з навколишньою природою та іншими народами. В результаті такого спілкування відбувається взаємне культурне збагачення, і як наслідок – різні культури розвиваються, ускладнюються, стають набагато різноманітнішими. Знання світової культури – феномен глобальний. Національна культура є частково і джерелом світової культури, одночасно витікаючи з неї. Без глобальної культури не може бути регіональної, самобутньої національної і навпаки. Світовій культурі властивий інтегративний процес. Національні ж мають диференційований характер.

У відповідності з носіями виділяють також культуру соціальних суб'єктів (міську, сільську, професійну, молодіжну). Упродовж розвитку людства виокремились певні культурні епохи: антична культура, культура середньовіччя, культура доби Відродження; окремі форми культури: політична, соціальна, правова, економічна, екологічна, фізична, морально-етична і т.д.

Отже, генезис культури складний і пов'язаний з історичним розвитком суспільства. Одночасно, є досить специфічними і культурні знання, які торкаються багатьох напрямків розвитку суспільства. Однак без культурних знань не можна говорити про цивілізовану людину, суспільство, не мислимий прогрес майбутнього людства.

Культура – явище історичне, що розвивається залежно від зміни соціально-економічних відносин і політичних систем. На противагу ідеалістичним теоріям культури, що відривають духовну культуру від матеріальної основи і пояснюють її як духовний продукт еліти, матеріалізм розглядає процес виробництва матеріальних благ як основи і джерело розвитку духовної культури. Будучи залежною від матеріальних умов, духовна культура не змінюється автоматично слідом за матеріальною основою, а характеризується відносно самостійністю. Морально-етична культура є невід'ємною складовою частиною духовної культури. Морально-етична культура – це міра моральної соціалізації особистості, тобто ступінь освоєння і привласнення пануючих у суспільстві моральних цінностей, ступінь реалізації їх у діяльності в різних сферах суспільного життя. Інакше кажучи, це досягнутий людиною ступінь морального розвитку, який характеризується засвоєними і реалізованими в діяльності морально-етичними цінностями. У повсякденному слововживанні під морально-етичною культурою найчастіше розуміють моральну вихованість людини, ступінь засвоєння нею морально-етичних норм, вимог і їх реалізацію у своїх вчинках.

Структурно морально-етична культура виступає як діалектична єдність культури моральної свідомості і культури моральної поведінки, що в свою чергу є складовими загальної культури людини. Моральна свідомість – це

специфічний різновид суспільної й індивідуальної свідомості, спрямований на освоєння ціннісних властивостей суспільних відносин і вчинків людей з позиції їх відповідності прийнятим у суспільстві морально-етичним нормам та настановам. Культура моральної свідомості особистості включає культуру етичного мислення і культуру моральних почуттів. Культурний потенціал моральної свідомості реалізується, передусім, у культурі етичного мислення. Критерієм культури етичного мислення є оптимальність прийняття моральних рішень і розв'язання моральних конфліктів. Моральна свідомість мусить спиратися не тільки на аргументи розуму, а й на силу почуттів. Саме почуття людини, перетворені, відшліфовані моральністю, є могутнім фактором переходу етичних знань у моральні вчинки. Культура моральних почуттів – одна з найважливіших характеристик моральної свідомості особи. Ступінь моральної вихованості людини збігається з тим, наскільки в ній розвинута здатність до морального резонансу, співпереживання, співчуття, милосердя, наскільки морально чисті почуття. Формування культури моральних почуттів дуже важливий резерв удосконалення морально-етичної культури людини і міжособистісних стосунків. Культура моральних почуттів є одним із основних показників духовно-морального світу особистості. Отже, у поведінці людини визначальну роль відіграє культура моральної свідомості, тобто її внутрішня культура, що ґрунтується на світогляді і засвоєних морально-етичних цінностях [4: 76-78].

Морально-етична культура, крім культури моральної свідомості, включає й культуру моральної поведінки, тобто зовнішню культуру. Це знання і втілення у вчинках, поведінці особистості правил етикету. Словом «етикет» визначався встановлений порядок і форма поведінки при дворі монарха, тобто придворний протокол. Кожна епоха, кожне суспільство відрізняється своїми правилами поведінки, системою норм пристойності. Сучасний етикет – це сукупність правил повсякденної поведінки, що стосується зовнішнього прояву ставлення до людини, в основі якого лежать уявлення про моральне і прекрасне. Сучасний етикет ґрунтується на моральних принципах гуманізму й

демократизму, що сприяють взаєморозумінню, взаємодії, комфортному спілкуванню між людьми. Ввічливість, скромність, простота, тактовність, точність – це найважливіші вимоги культури поведінки, дотримання зовнішніх правил порядності [5: 298].

Висновки. Генеза поняття дає змогу визначити морально-етичну культуру як якісну характеристику морального розвитку і моральної зрілості особистості, яка проявляється: по-перше, у культурі моральних почуттів, що є вираженням здатності особистості до співчуття, співпереживання, милосердя, тобто відчувати чужі біль і радість як власні; по-друге, культурі етичного мислення як раціональній складовій моральної свідомості, виражається у знанні моральних вимог суспільства, у здатності людини свідомо обґрунтувати мету і засоби діяльності; по-третє, культурі поведінки, за допомогою якої реалізуються поставлена і прийнята моральна мета. Нарешті, морально-етична культура проявляється в усій системі поглядів і переконань, повсякденній поведінці, конкретних вчинках людини, що здійснюються нею у різних видах діяльності, реалізується у будь-якому виді особистісної культури (політичної, правової, естетичної, професійної тощо), у тій мірі, в якій відповідний вид людської діяльності має морально-етичний вимір, морально-етичний аспект.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1.: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / Навч.-метод. видання // І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Грінберг Л.Г. Сутність та специфіка моральної культури // Питання моральної культури / Під. ред.В. Жямайтісу. – В., 1981. – С. 58-59.
3. Зубра А.С. Культура особистості як духовна цінність / Посібник для педагогів, вихователів, вчителів, студентів // А.С. Зубра. – Мн.: Універс-е, 2001 – 184 с.
4. Лаптенюк А.С. Моральна культура суспільства: Монографія НІО / А.С. Лаптенюк. – Мн.: НДО, 1999. – 202 с.
5. Москальова Л.Ю. Значення сакрального мистецтва для етико-моральної підготовки особистості (історичний аспект) / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць // Л.Ю. Москальова. – Вип.21 /

Редкол.: М.І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця: ПП «Єдельвейс і К.», 2007. – С. 297-301.

6. Русская философия: Словарь / Под ред. М.А. Маслина. – М.: Республика, 1995. – 655 с.

7. Словник з етики / Під. ред. А.А. Гусейнова і І.С. Кона. – 6-е вид. – М.: Політвидав, 1989. – 447 с.

8. Філософський словник / В.Н. Мірошниченко, Л.В. Остапенко, Е.В. Шахова. – 2004. – 560 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Байкачова Катерина Володимирівна – асистент кафедри педагогіки і психології Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта).